

بنام خدا

تاریخ (۲) کلاس یازدهم علوم انسانی

۱ - انواع منابع تاریخ ایران دوره اسلامی را تا پایان عصر صفوی بنویسید .

۱ - **محوطه ها و بناهای تاریخی** - آثار به جا مانده از انسانها و جوامع گذشته از

مهمترین شواهدی هستند که به مورخان امکان می دهد از اوضاع فرهنگی ، اقتصادی ، اجتماعی ، سیاسی ، نظامی دوران گذشته آگاهی یابند . مکان های تاریخی مانند غار حرا ، کوه اُحد ، دشت چالدران که هر یک محل وقوع یک رویداد تاریخی هستند . آثار و بناهای تاریخی مانند نقش جهان ، مسجد گوهرشاد و شهرهای قدیمی از مهمترین منابع و مراجع پژوهش درباره گذشته محسوب می شوند .

۲ - **ابزار و وسایل دست ساخته انسان** - انواع پوشاک ، جواهرات ، ابزار کشاورزی ، ظروف ، وسایل حمل و نقل ، اشیای هنری مانند مجسمه ها ، تابلوهای نقاشی ،

جنگ افزارها ، وسایل خانگی و مجموع دست ساخته های انسانی بازمانده از

گذشته که گواه روشنی بر نوع فرهنگ و طرز تفکر ، چگونگی عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند ، در قلمرو علوم باستان شناسی ، معماری و هنر قرار می گیرند ، برای مورخان از منابع بسیار موثق بوده اطلاعات مفیدی برای بازسازی گذشته در اختیار مورخان قرار می دهند .

۳ - **آثار شفاهی** - مطالعه افسانه ها و اساطیر اقوام در دوره های مختلف تاریخی ، خاطرات شفاهی ، ادبیات عامیانه اعم از داستانهای تاریخی ، قهرمانی ، اخلاقی و تخیلی ، انواع مثل ها ، لطیفه ها و شعرها مانند دوبیتی ، تصنیف ، ترانه و لالایی کمک زیادی به شناخت فرهنگ ، آداب و رسوم و سنت های اجتماعی و طبقات مختلف مردم در دوره های گوناگون می کند .

۱- منابع
غیر نوشتاری

۱- کتابهای تاریخی

۲- سفرنامه ها

۳- نوشته های جغرافیایی

۴- ادبیات و متون ادبی

۵- سیاست نامه ها و اندرزنامه ها

۶- سایر نوشته ها

۲- منابع
و مراجع
نوشتاری

۱- **تاریخ های عمومی** در ایران از **قرن ۳ ق (۹ م) ؛ آغازوتا عصر قاجار** ادامه یافت . مولفان آنها تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می کردند ، سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می پرداختند . پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث تا پایان ساسانیان شرح میدادند و بعد از آن ، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت می کردند . از مهمترین تاریخ های عمومی **تاریخ طبری** تألیف **محمد بن جریر طبری** (۲۲۴ ، ۳۱۰ ق) است . در دوره سامانیان ، **ترجمه و تلخیصی از تاریخ طبری** با عنوان **تاریخ بلعمی** توسط **ابوعلی بلعمی** انجام گرفت که از کهن ترین تاریخ های عمومی به زبان فارسی است . کتاب **جامع التواریخ** تألیف **خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی** (حدود ۷۱۰ ق در زمان ایلخانان به پایان رسید) . تاریخ **روضه الصفا فی سیره الانبیا والملوک والخلفا** تألیف **محمد بن خاوند شاه** معروف به **میرخواند** (۸۷۳ - ۹۰۳ یا ۹۰۴) از مهمترین تاریخ های عمومی به زبان فارسی است . در دوره صفوی نیز **تاریخ نویسی عمومی** ادامه داشت .

۲ - **تاریخ های محلی** - از گنجینه های مهم اطلاعات سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی ، اقتصادی ، نظامی و نیز جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است . **انگیزه اصلی نویسندگان تاریخ های محلی** ، ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی ، ویژگی های **جغرافیایی و اقتصادی و نگارش مفاخر و مشاهیر محلی** بوده است . **تاریخ سیستان** (**مؤلف ناشناخته**) ، در مورد تاریخ سیستان (از عهد قدیم تا ۷۲۵ ق) ، **تاریخ رویان** تألیف (**اولیاء الله آملی**) (درباره تاریخ رویان از قدیم ترین ایام تا ۷۶۴ ق) ، **فارسنامه** (**ابن بلخی**) درباره تاریخ و جغرافیای فارس است .

۱- کتاب
های
تاریخی

۳ - **تاریخ های سلسله ای** - فرمانروایان کوچک و بزرگ به منظور ثبت و ضبط رویداد های دوران خود ، ادیبان و دانشمندان را مامور تدوین این رویدادها می کردند . این نوع تاریخ نویسی بدنبال گسترش آن در میان سلسله های محلی ، با تاریخ نویسی محلی پیوستگی یافت . کتاب **التاجی فی اخبارالدوله الدیلمیه** از **ابواسحاق صابی** (۳۱۳ - ۳۷۲ ق) در تاریخ **آل بویه** ، **تاریخ بیهقی** از **ابوالفضل بیهقی** در تاریخ **غزنویان** ، کتاب **تاریخ عالم آرای عباسی** از **اسکندیبک ترکمان** در تاریخ **صفویان** ، نمونه های این نوع تاریخ نویسی هستند .

۴ - **تک نگاری** - این نوع تاریخ نگاری از دوره تیموریان مرسوم شد . مولفان این نوع تاریخ نویسی به اشاره فرمانروا ، تاریخ زندگی او را به صورت ویژه و متمرکز ، توصیف ، و ثبت می کردند . **عجایب المقدور فی نوائب تیمور** (زندگی شگفت آورتیمور) تألیف **ابن عربشاه** (درباره تیمور) و **فتوحات شاهی** از **امینی هروی** (درباره شاه اسماعیل) از نوع تک نگاری هستند .

۵ - **تاریخ های منظوم** - سرودن منظومه های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینه دیرینه ای داشت ، از دوره مغولان رواج و رونقی بسیاری یافت . سرایندگان آنها رویدادهای تاریخی را به نظم می کشیدند . **ظفرنامه** (**حمدالله مستوفی**) و **شاه اسماعیل نامه** (**قاسمی حسینی گنابادی**) ، درباره **فتوحات شاه اسماعیل اول** موسس سلسله صفوی ، و برجسته ترین آنها ، **اثرگران سنگ و بلند آوازه** (**شاهنامه**) **حکیم ابوالقاسم فردوسی** از آن جمله اند .

سفرنامه ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه میدهند که در منابع دیگر کمتر دیده می شوند . بسیاری از جهانگردان گنجینه ای از اخبار و اطلاعات بسیار باارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین هایی را که دیده اند به صورت سفرنامه ارائه کرده اند . سفرنامه های **ناصر خسرو** (قرن ۵ ق) ، **ابن بطوطه** (قرن ۸ ق) ، **شاردن** ، **پیترو دللاواله** در زمان صفوی حاوی اطلاعات بسیار مفیدی درباره تاریخ ایران هستند .

۲ - **سفر نامه ها**

بررسی (محیط جغرافیایی) رویدادها ، در پژوهش های تاریخی اهمیت زیادی دارد .
نوشته های جغرافیایی ، اطلاعات مهمی درباره آداب و رسوم ، فرهنگ ، نوع معیشت
، آب و هوا ، وضعیت اقتصادی ، نظامی ، راه ها ، قلعه ها ، برج ها ، بندرها ، رودها
، دریاها ، پایتخت ها ، ادیان و اعتقادات ، نژاد و زبان ، حدود و سرحدات و مرزها و
حکومت های محلی ارائه می دهند . کتابهایی با عنوان مشترك (**المسالک والممالک**)
تالیف نویسندگان مختلف از جمله **ابن خردادبه** ، **صوره الارض از ابن حوقل** (قرن ۴)
حدود العالم من المشرق الى المغرب (نویسنده ، ناشناس) ، **احسن التقاسیم فی معرفه**
الاقالیم از مقدسی (در قرن ۴) ، و از همه مهمتر ، دایره المعارف بزرگ جغرافیایی
(**معجم البلدان**) **یاقوت حموی** (قرن ۷) در این زمینه اند .

۳-
نوشته های
جغرافیایی

متون نظم و نثر از منابع تاریخی محسوب می شوند زیرا اوضاع سیاسی ، اجتماعی ،
اقتصادی ، عقاید دینی و فلسفی رایج عصر ، کمابیش در شعر شاعران و نوشته های ادبی
منثور نویسندگان آن دوره انعکاس می یابند . بسیاری از شاعران مانند **انوری** ، قصیده
نامه اهل خراسان (در دوره سلجوقی) ، **سعدی در بوستان و گلستان** ، و **حافظ** در
دیوان خود ، اوضاع سیاسی ، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده اند .

۴-
ادبیات و
متون ادبی

کتاب های سیاست نامه ای ، حاوی موضوعاتی درباره (شیوه کشورداری) و مناسبات
حکومت و مردم هستند . این آثار ، اطلاعات سودمندی درباره چگونگی اداره کشور و
نهاد های اداری ، اقتصادی ، نظامی ، فرهنگی ارائه می دهند .
سیاست نامه (خواجه نظام الملک توسی) ، وزیر مقتدر دوره سلجوقی یکی از برجسته
این آثار است . **اندرز نامه ها** ، بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و
مردم می پردازند . مانند **اندرز نامه قابوس نامه (عنصرالمعالی)** ، در قرن ۵ هجری .

۵-
سیاست نامه
و
اندرز نامه ها

انواع دیگری از تالیفات تحت عنوان **طبقات** ، **أنساب** ، **فرهنگ نامه های زندگینامه ای** وجود دارند که حاوی اطلاعات تاریخی اند .
مانند **الطبقات الكبرى** از **ابن سعد کاتب واقدی** ، **انساب الاشراف (بلاذری)** ، **عیون الانباء فی طبقات الاطبا** از **ابن ابی أصیبه** (۶۰۰ - ۶۶۸ ق) . اسناد بجا مانده از دیوان های حکومتی ، مانند فرمان ها ، معاهدات سیاسی ، اسناد اقتصادی ، فرهنگی و منشآت (نامه ها) نیز از منابع مهم تاریخی هستند .
متون تقویمی و گاه شماری ، **متون فلسفی** ، **کلامی** ، **فقهی** ، **متون اخلاقی** و سایر نوشته های **روی سکه ها** نیز اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی ، اقتصادی ، اجتماعی ، مذهبی ، هنری سلسله های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می دهند .